

Доц ДР СЛАЂАНА В. АЛЕКСИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

АСИСТ. МР ИВАНА Н. БОЖОВИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА РУСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

АНИМА ЛАЗЕ КОСТИЋА³

„О, душо моја, душо, слајка моја душо”

(Из Дневника Лазе Костића)

САЖЕТАК. Текст песме Лазе Костића *Santa Maria della Salute*, вечан је и непроменљив, али је њен контекст у значењу и песничком вредновању променљив у зависности од парадигми које регулишу односе између стваралаца и прималаца. Дневник снова који је Лаза Костић водио на француском језику, чињенице из његовог живота и рада, довољно су занимљиве и за психоаналитичке експликације скривених слојева подтекста песме. У раду је изложено књижевнотеоријско осветљење Петра Милосављевића које кореспондира јунговско дубинско-психолошкој анализи Ивана Настовића.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Лаза Костић, анима, поезија, дневник, снови.

¹ aleksladjana@gmail.com

² bozovic_iva@yahoo.com

³ Рад је примљен 26. марта 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. маја 2014.

УВОД

Чињеницу да је песма *Santa Maria della Salute* када је објављена (1909), прошла скоро незапажено, временом значила и вредела све више, најзад постала славна, Петар Милосављевић у монографији *Животи њесме Лазе Костића Santa Maria della Salute* (1981) објашњава не само вредностима њеног текста, већ и променама у сфери тумачења књижевности, у измењеном контексту у којем се песма прима, и добија нова значења и нове вредности. Осветљавање контекстуалних комплекса релација о „вили” из песме, подразумева и тумачење дневника снова који је Лаза Костић водио, ноћу и раном зором, на француском језику, од 11. октобра 1903, до 22. октобра 1909, а који су чиниле белешке на страницама књиге о Змају. Дневник Лазе Костића, са аутографа на француском језику који је превео Милан Кашанин и објавио у децембарском броју *Књижевности* 1955. године, Милосављевић је донео у књизи *Тријих Лазе Костића* (1991).⁴

Књижевнокритичка синтеза која потврђује величину и значај овог српског ствараоца и којом су дата нова осветљења његовог дела, остварена су у зборнику САНУ (2011) који окупља водеће представнике херменеутичког промишљања.⁵ Лирска студија Пере Зупца *Ленка Дунђерска* (2011), нови је допринос контекстуалном проучавању.

ДОЖИВЉАЈ ПЕСМЕ SANTA MARIA DELLA SALUTE

Исидора Секулић је о песми, и песнику писала с љубављу, доживела сва три плана песме и песму разумела: у њој се говори о љубави старијег песника према младој девојци, у обраћању венецијанској цркви. Њен есеј дубоких и импозантних речи, један је од најлепших казивања:

„Та је песма велики дитирамб љубави, и велика химна трагедији. Има у њој од хеленског и од романтичног духа. Има од архи-

⁴ Одломке из дневника накнадно су објавили Младен Лесковац и Радивој Стоканов, а превели Миодраг Радовић и Милорад Арсенијевић. Ове одломке донео је Петар Милосављевић у својој књизи *Тријих Лазе Костића*.

⁵ Зборник са научног скупа САНУ о Лази Костићу 1841–1910–2010, штампан је 2011.

тектонске чврстине и усправљености стуба, Има од оргуљског друја... Али песма та је оно што је хтела бити, и што нам је још и требало од Лазе: не крик, него дуги урлик титана. Али титана који класично зна шта је стил, због чега је урлик испресецан тајанственом литанијом скрушења и умирања. *Santa Maria della Salute*" (Секулић, 1986, стр. 234).

Љубомир Симовић и Миодраг Павловић осветлили су структуру песме и учинили је схватљивијом. Милосављевић у својој књизи о једној, јединственој песми, долази до тематских осветљења. Рашчлањавање текста Костићеве песме обухвата тематске назнаке за сваку строфу: тражење опроштаја, исповест, забљеснутост лепотом, појава и смрт *виле*, унутрашња борба, њено јављање отуд, и пут ка њој у рају. Детаљном сегментацијом песме, од полустрофа до најкрупнијих сегмената, Милосављевић је представио микро и макро елементе песме у њиховом дијалектичком односу, али и са становишта основних стања или глаголских времена у тексту, што је још једна ретка појава која говори о сложености текста: у песми су присутне све три димензије времена, прошлост, садашњост и будућност.

Сматра да се у песми „[...] пева о сукобу основних животних сила у човеку: о животу и о смрти, о љубави и покајању, о безнађу и нади...” (Милосављевић, 1991, стр. 99). Истиче изузетну садржајну сложеност песме, различитих мотива, времена, стања и успостављених релација субјекта и света. Костићева песма сложена је са још једне стране. Субјект у већини песама успоставља однос са једним бићем. У песми Лазе Костића, успоставља се дуалистички однос, са црквом (у прве четири строфе) и са *вилом* (у осталим строфама), и та два дела кореспондирају са два основна тематска сегмента текста. Необичну сложеност текста Милосављевић проналази и у мењању стања у којима се мотиви песме одвијају. Песник своја *искушења*, *сапрешења* и *покајања* везује за јаву, на јави се збило; али, из позиције садашњости, казује своја *сновиђења* и то је сада ново стање јаве као облика сна; треће стање је небески светлосни свод где *најлејши сан ми њосићаје* *јава*, стање *јаве сна*.

Милосављевић приступа систематском осветљавању парадигматских веза, односа који се у тексту успостављају између основних чинилаца: субјекта песме, цркве и „виле”. У поређењу са досадашњим интерпретацијама које говоре о греху, Милосављевић говори о комплексу грехова. Лаза Костић је у песми кренуо од историјског догађаја, зидања цркве у Венецији. За њену из-

градњу, 1631. године, коришћени су борови динарских шума и тада је песник зажалио сечу „словенских дубова”. Песников некадашњи пркос и јед опеван у песми *Дужде се жени* (1879), претворио се у осећање греха, скрушености и покајања. Милосављевић, у трећој и четвртој строфи, проналази још многе песникове грехове, страдањем покајане.

Молитвом Мајци Света, Пресветој Богородици, Заступници невољних, субјект песме тражи опроштај за грех који и сада чини у свом срцу. Милосављевић каже: „Не само да је својој ’вили’ у срцу храм подигао, већ чини још веће светогрђе: своју мртву драгу пореди са самим Богом; каже: Тад ми се она одонуд јави, / ко да ми Бог се појави сам” (Милосављевић, 1991, стр. 112). Појавом „виле” песник се осећао једнаким Богу, и у седмој строфи осуђен је на муке Танталове. Разумом вођен, песник одустаје и моли опроштај за своје грешне залуте.

Ђорђе Трифуновић, у тексту „Одсјај византијске естетике у Санта Марији Лазе Костића” (1992), прву, трећу и четврту строфу песме означава исповедном молитвом (Трифуновић, 1992, стр. 7). „Сматрамо да се тон молитве ту не прекида, већ да песма, као молитва, има своју целину. Јер и код традиционалне средњовековне молитве тражење опроштаја за грехове у почетним је деловима песме. Костић се, наравно, не држи строго структуре једне такве молитве, јер је у бити његове молитве и љубавни мотив” (Ђојовић, 2004, стр. 116). Светозар Бркић, упоређујући Лазу Костића са Дантеом, Псеудо-Дионисијем, Аеропагитом, Дамаскином, о језгру читавог збивања у песми каже: „Читава Лазина песма јесте занос, образлагање стања на путу сједињавања с Љубављу” (Бркић, 2002, стр. 100). Мирјана Д. Стефановић у тексту „*Vita nova Лазе Костића*” указује на поетичку блискост Дантеове младалачке збирке *Нови живои* на примеру првог сонета и Костићеве песме *Santa Maria della Salute*. Она каже:

„Јасно нам Лаза Костић каже како је песма, како је управо лирска песма – мисаони усек чулног. Зато је таквој представи љубави суђено да поништи своје спољашње телесно биће и да га доведе у више стање у којем ће се доживети чак и – рај! Зато је, као и Беатриче у Новом животу, вољена жена, фикција вољене и драге [...] Зато је таква визија жене спасоносна, зато она спасава песника, зато је, коначно, идеализована љубав онај прави рај – песнички рај!” (Стефановић, 2011, стр. 42).

Сава Дамјанов говори о рецепцијском путу који песник отвара својим тајним Дневником „који представља узбудљив паралел-

ни текст песми самој, као неку врсту њеног ониричког коментара и мистичне интерпретације: није ли тек у постмодернизму такав спој креативног и херменеутичког добио прави уметнички легитимитет?!” (Дамјанов, 2011, стр. 376). Дамјанов, парадигматични наслов песме, песников примарни контекст, конкретну венецијанску цркву, и чувену чудотворну икону Богородице у њој, везује за рецепцију која подразумева и традицију хришћанске уметности и теолошке лектире. Љубомир Симовић у *Белешкама о Лази Костићу*, говори о преображају који се догодио у Лази Костићу при крају живота. Он каже:

„У хришћанству, вредност човека није умањена, већ је доведена у близину веће вредности, у којој учествује и помоћу које се испуњава и ослобађа. Тако се немогућност политичког ослобођења претворила у могућност духовне слободе. И слобода коју Лаза Костић види на крају, у песми *Santa Maria della Salute*, биће слобода свих човекових садржаја. Тражење те слободе, одушка и испуњења, једна је од великих доследности Лазе Костића: он није напуштао то тражење, већ је напуштао схватања у којима ту слободу, тај одушак и та испуњења није могао наћи” (Симовић, 2001, стр. 106).

Песникова афирмација лепоте из строфе у строфу градуално узраста, најпре уздицањем лепоте венецијанског храма, други пут опчињеношћу лепотом „виле” и на крају, до небеског светлосног свода у лепоти раја. „Поред тога, иако је у првом плану лични доживљај, песник већ у тим првим стиховима афирмише, на супрот пролазности историје, универзалност лепоте, која ће потпуни смисао добити у завршници песме, у тријумфу светлости” (Бојовић, 2004, стр. 163).

Милосављевић указује на појаву укрштаја двеју сила, разума и срца у песми, као на песникову подређеност срца разуму. „Слично о ’двема вољама’ у човеку расуђује и преподобни Јован Касијан Римљанин. Једна се брине за спасење душе, друга – тежи греху и само у њему налази задовољство [...] Сликвито приказујући симптоме раздвајања воље, Свети Оци су објективно приказали човека као таоца непрестане унутрашње борбе” (*Између љубави и седичносћи*, 2006, стр. 65). У борби између две силе, разум је победио, али најтеже искушење је смрт вољеног бића: *ушекох од ње – а она свисну*. „Она која му је испунила смисао егзистенције и после смрти је за њега постојала; [...] Зато је опет и могла да му се појави, макар у сну” (Милосављевић, 1991, стр. 117). Полазећи од сублимираног љубавног доживљаја, да се недостижна љубав достигне, морале су се десити промене у песнику самом. У књизи о

Змају песник је изнео свој став о песми као о „записнику”, и сачувани аутографи песме *Santa Maria della Salute* потврђују ту тезу. „То није ни јава ни сан, то није ни свест, ни занос, то је неки сутон уочи заноса, кад свесна јава прелази у песнички занос [...] Кад га прође занос, песник напише записник о ономе што се догодило” (Милосављевић, 2011, стр. 102).

У другом делу песме (V–XIV), постојећи број кореспонденција текста са вантекстовним чињеницама, проширен је новим чињеницама биографске природе: песников однос према Ленки Дунђерској и Јулијани Паланачкој, као и неколико песникових текстова – *Госпођици Л. Д. у сјоменицу*, *Дневник* и делови књиге о Змају.

КОНТЕКСТ

У предговору *Анџолоџији Лазе Костића* (1922), Светислав Стефановић, млади пријатељ и поштовалац Костићева дела, у једном од првих текстова објављених између два рата, описао је Костићево дружење с породицом Дунђерски, његово пријатељство с Лазаром Дунђерским који ће песнику бити и кум на венчању, и љубав песникову према Ленки. Милосављевић указује да у Стефановићевој причи ништа није спорно осим приче о тровању Ленкином. У Зупчевој књизи о Ленки, разрешена је сумња да је Лаза Костић кумовао деци Дунђерских. Зубац каже: „У крштеници Ленкиној, коју сам имао прилике да видим у архиви свог пријатеља Хаџи Зорана Лазина, записано је краснописом да је Елена (Јелена) рођена 26. октобра 1869. на Митровдан по старом календару. Кумови су били Богдан Сивачки, велепоседник сентомашки и варошка бабица, у књигу податке уписивао парох Симеон Мајински” (Зубац, 2011, стр. 46).

У тексту, *Јулча Паланачка и још њонешњо из њоследњих година живоња Лазе Костића*, Лесковац је на основу пробраних и осмишљених вантекстовних чињеница, покушао да осветли песму. Подаци које је прикупио, у кореспонденцији су са трећом и четвртм строфом. У тексту *Ленка Дунђерска и још њонешњо око њесме Santa Maria della Salute*, Лесковац је у Новом Саду од породице Дунђерски и 94-годишње собарице Веронике Молнар, на основу докумената и фотографија, описао Ленку Дунђерски као лепу и образовану девојку која је говорила немачки, француски, енглески и

мађарски језик, свирала на клавиру, бавила се спортом, путовала и била „природна, увиђавна и дарежљива”.

О посебности Ленкиној сведоче три сачувана писма Лазе Костића из манастира Крушедола, упућена Николи Тесли, 12. јуна 1895. и 4. септембра 1895, и децембра 1895. године. О тој преписци драгоцене податке је оставио Станислав Винавер у тексту *Како се родила њесма Santa Maria della Salute*. У првом писму песник убеђује пријатеља Теслу да му је одабрао девојку, али не спомиње њено име. Друго писмо Лазе Костића говори о томе да песник разуме разлоге одбијања великог научника који сав припада науци. У трећем писму Тесли, песник га обавештава о смрти несужењенице Ленке. Перо Зубац је у лирској студији *Ленка Дунђерска* наишао „на траг о причи како је Ленка, са дружбеницама, волела да с прозора своје куће у Господској улици новосадској, наспрам Магистрата, гледа како песник долази у хотел *Јелисавейцу*, поцупкујући, ходајући као да је на високој разапетој циркуској жици, машући руком у којој је држао згужван шешир. И да је у том гледању било неке њене дечије игре. То је причала Јеленина мајка Софија, која се противила Ленкином пријатељству с Лазаром, јер јој он ’пуни главу космичким бесмислицама’, а и одваја је од оних који би хтели с њом да се упознају, разговарају, буду неко време у њеном друштву” (Зубац, 2011, стр. 133). Из дневничког записа сазнајемо да би Ленкин изабраник могао бити неко као Лаза Костић, песник, филозоф, различит од других, у нескладу са својом околином и у складу са својим делом, много старији од ње, али засебите духовности, ником налик осим својој посебности.

ПЕСНИКОВА ВИЛА

Из песничког првог записа, и песме, и често спомињаног места из књиге о Змају, виђења њене појаве се разликују: реална жена у односу на идеал о жени. У тексту *Лаза Костић о њојшци српских народних њесама*, Нада Милошевић Ђорђевић указује на беседу Лазе Костића *О лејим женама у живоју и у њесми* (1871), у којој ће песник на примеру сестре Леке капетана:

„[...] објаснити мушко/женску супротстављеност социјално-историјским околностима, несагласношћу упоредних токова културе: јуначко-хајдучке-мушке, и за заклоњене ’у кавезу’ – женске. Да би

се вратио на своју основну тему и још једном потврдио да је лепота без душе 'полутанска лепота' и завршио једном од својих омиљених игри речи: 'Леп образ, без лепе душе, то је безобразлук' а 'Рокса је илустрација томе'" (Милошевић-Ђорђевић, 2011, стр. 233).

У беседи насталој двадесетак година пре познанства са Ленком Дунђерски, јасно је предочен песников идеал женског бића које треба да поседује духовну лепоту. Милосављевић каже:

„Ленкина појава се у великој мери поклопила са његовим идеалом о жени, са оном 'душевном самониклицом' коју је већ носио у себи. Требало је, изгледа, да се нека таква жена, у неком таквом амбијенту (господства, пријатељске тоpline) појави, па да човек и песник у њој препознају идеал коме су тежили" (Милосављевић, 1991, стр. 150).

О наслућеним осећањима између Ленке и Лазе, слутити се само може из песама *Госпођици Л. Д.* (1892) на дар за рођендан, *Santa Maria della Salute*, и из песниковог дневника. У студији Пере Зупца о Ленки Дунђерској, из разговора које је песник водио са потомком Дунђерских, Теодором Дунђерски Ђурић, важно је сазнање да је Ленка волела Лазу, „свим жаром трагичне, забрањене љубави" (Зубац, 2011, стр. 151).

Милосављевић песму доводи у везу са другим љубавним песмама, *До ђојаса*, *Минадир*, *Ђурђеви Сјујови*, *Самсон* и *Далила*, у којима уочава препреке у остварењу љубави, која има трагичан крај; и у песми посвећеној Ленки, *Госпођици Л. Д.* разлика у годинама је препрека, али унутар те драме нема разјашњења, ни исхода. Љубав је приказана као нераздрешив чвор, а њена будућност неизвесна; и за њу, и за њега може бити, и добро, *Блајо!*, и лоше, *Куку!*. У већини својих песама, Лаза Костић је био не само лирски песник већ и драмски писац, и све његове драме: *Максим Црнојевић*, *Пера Сејединац*, *Гордана* и *Окујација*, имају љубавне мотиве и заплете. Драмски начин мишљења присутан је и у његовој поезији. Песма *Госпођици Л. Д.* настала у Крушедолу 1892, документ је о једном тренутку мучног колебања, у временском интервалу њиховог дружења од 1891. до 1895. године.

Али однос између песника и његове виле у песми *Santa Maria della Salute* није се задржао само на колебању; вилина осећања према песнику Милосављевић проналази у шестој строфи, у њеном *лѐгу* који је све казао, а дневник сновник сведочи да је тог погледа било у стварности. Сновидовни поглед и онај који је само једном упућен у стварности, кореспондирају са гледом из шесте строфе. Дневник и песме сведоче о песниковим осећањима

ма према младој девојци, али нема никаквих непосредних доказа да је и вили песник нешто значајно. Мора се веровати Костићевом, и сведочењу Теодоре Ђурић Дунђерски. У седмој строфи доминира питање: „Зар мени старом, на дну живота, / та златна воћка што сад тек зре?” Љубавна несрећа је у песми заснована на великој разлици у годинама (песнику је била педесета, а Ленки двадесет прва година). Разлоге мудрог понашања песника Милосављевић налази у сну, из дневника:

„[...] хтео сам да јој кажем колико је волим, што сам јасно доказао тиме што сам се оженио ради тога да је ослободим, да јој дам прилику да нађе млађег човека који би је могао учинити срећном за целог Њеног живота, да јој покажем целу лиру моје трагедије, сву моју нечувену жртву... какав ће то бити пример врлине” (Милосављевић, 1991, стр. 155).

У Лесковчевим истраживањима, интересантни су биографски моменти које Милосављевић доводи у везу са песмом. После венчања са Јулчом, песник креће на тронедељно брачно путовање у Венецију, септембра 1895. Одмах по повратку, долази до неспоразума између Лазе и таште, и он одлази у манастир Крушедол. Ленкина смрт, на дан Архангела Михаила, затиче га у манастиру. По објективном и штуром лекарском налазу, Ленка је умрла од тифусне грознице. Чак и да Ленкина смрт нема никакве везе с Костићем, ни са његовом женидбом, песник је у такву везу поверовао и стиховима казао: *ушекох мудро од среће, луг, / ушекох од ње – а она свисну.*

УЧЕЊЕ О ДУШИ

Иван Настовић, доктор психолошких наука и психотерапеут, у монографији *Анима Лазе Костића* (2004), бави се јунговском дубинско-психолошком анализом снова из песниковог дневника.⁶

⁶ Иван Настовић је објавио седам књига из динамичке психологије и психијатрије, али и седам књига које се баве дубинско-психолошком анализом књижевних дела и њихових аутора: *Архејийски свей Десанке Максимовић, Анима Лазе Костића или Ленка Дунђерска, Зайиси о несаници Иве Андрића у свейлу гудинске психологије, Сеоде Милоша Црњанској у свейлу снова Вука Исаковића, Снови Марјерий Јурсенар у свейлу психологије К. Г. Јунја, Лейњи сан Исидоре Секулић и друји гудинско-психолошки есеји*, као и књигу *Архејийски свей Николе Телле*.

У оквиру своје психолошке делатности, поред групне анализе снова, Настовић укључује Фројдову психоанализу, Јунгову аналитичку психологију и Сондијеву шикзал-анализу које чине целину и пружају увид у индивидуално, колективно и фамилијарно несвесно. Снови Лазе Костића из његовог дневника сновника, у књизи Ивана Настовића протумачени су први пут после скоро једног столећа од њиховог настанка. Психолошко тумачење Настовића допринело је потпунијем и свестранијем разумевању личности и песме Лазе Костића, његове љубави према Јелени Ленки Дунђерској и Јулијани Паланачкој, осветљењу аниме песникове.

Настовић је дошао до следећих закључака о трагичном крају Ленке:

„2. Да није сасвим искључена могућност да је Ленка Дунђерска извршила самоубиство. За ову и овакву претпоставку имамо следеће индиције:

„а) неколико назнака у сновима 12 и 25 (види те снове),

„б) два стиха из песме *Santa Maria della Salute*: 'утекох мудро од среће, луд,/ утекох од ње – а она свисну'.

„ц) да је код Лазе Костића било присутно веома изражено више несвесно, односно потиснуто него свесно осећање кривице везано за Ленкину загонетну смрт, посебно у сновима 23 и 24, као и у сновима где се он њој оправдава што се оженио Јулијаном Паланачком [...]

„д) иза Ленке не само што није остала никаква медицинска документација из које би се могло сазнати од чега је умрла, већ ниједно писмо или разгледница [...] У вези с тим потребно је истаћи да нам Радивој Симоновић у свом *Сећању на Лазу Костића* даје информације да су он и Гедеон, Ленкин брат, спалили сва писма Лазе Костића, како би се избрисао сваки писани траг о односу Лазе Костића и Ленке. Сходно томе, можемо са доста вероватноће претпоставити да је Гедеон уништио и сву кореспонденцију своје сестре Ленке, тим пре што је она за њега и за његову породицу била још важнија од кореспонденције Лазе Костића [...]” (Настовић, 2004, стр. 130–131).

Песму су тумачили психоаналитичари, Војин Матић и Владета Јеротић, књижевни критичар Зоран Глушчевић, и лекар, и песник, Миодраг Павловић. Војин Матић, фројдовац, у песми препознаје *ψихοερωϊске ψεжње* према мајци и жени; Владета Јеротић се ослањао на Јунга и дошао до другачијих резултата: Ленка

Дунђерска одговара пројекцији песникове Аниме. Глушчевићеве анализе везане су за песниково детињство, а прерану мајчину смрт узима као фактор утицаја на формирање његовог карактера. Миодраг Павловић је из вантекстовних чињеница закључио да је песма покајница (за грехе у мислима и делу) и молитва (за једну рајско-еротичну гратификацију), и да је песник имао небројене фрустрације: материјалну зависност и освету жени у бесадржајном браку, недовољну књижевну славу и политички амбијент у који се није уклапао.

Човек, по Јунговом схватању, носи у себи *персону*, део личности који се истиче и *сенку*, део који хоће да се прикрије. У сваком човеку постоје и унутрашње енергије, *анима*, пројекција мушког, односно, *анимус*, пројекција женског дела личности. Према Фројду, људска личност подељена је на два непријатељска, непрекидно супротстављена дела, несвесног и моралног. Водећу улогу у одржавању конфликта унутар личности на сталном врхунцу игра неразумна (несвесна) снага душе. Подсетимо се Платоновог учења о души као поливалентном комплексу састављеном од духовног и чулног елемента који омогућава комуницирање и са променљивим физичким (чулним светом) и са натчулним (метафизичким, интелегидилним) светом идеја. Типологију душа Платон доноси у *Федру*. Платонова душа има троделну природу: појудни, вољни и умни део и када превладава умни део, душа „најбоље сустиже Богу” (Платон, 1970, стр. 137). *Судбином* душа управља неизвесност и случај.

Настовићево тумачење није у контексту Фројдове теорије испуњења жеља, већ у контексту Јунгове теорије компензације и на нивоу субјекта. У непосредном разговору са Настовићем, сазнајемо да је Милосављевићева монографија *Живој њесме Лазе Костића Santa Maria della Salute* представљала литературу водиљу у психотумачењу. *Анима* по Јунгу представља *архетип* у смислу оличења свих женских психолошких тежњи у мушкој психи, архетип који сваки мушкарац носи у себи: *унутрашњу слику идеалној женској души*, чији је први носилац мајка. Песник у књизи о Змају каже: „Није песников идеал о жени у живом створу од мајке рођеном, већ у његовој души, у његовој замисли о најлепшој, најбољој, најдушнијој, најљубавнијој жени или девојци. [...] Ал’ ова душевна самониклица остаје вечито” (Милосављевић, 1991, стр. 150). У том смислу, Лаза Костић истиче да је песнички идеал не стварна жена него „слика њена што се огледа у његовој души”.

„Отуда реализацију реалне жене треба схватити као пројекцију унутрашње Аниме, као што је то био случај, с једне стране, са Ленком Дунђерском, која је била одраз песничког заноса Лазе Костића, односно његова Анима муза, и с друге стране, са Јулијаном Паланачком, његовом супругом на коју је он пројектовао имаго мајке за којом је чезнуо целог живота” (Настовић, 2004, стр. 18).

У кореспонденцији са Милосављевићевим ставовима јесте Настовићево дубинско-психолошко осветљење песме *Santa Maria della Salute*. Настовић наводи Хегелову мисао да је истина целина, и душевни живот разматра као динамичку целину коју чини и свесни, и несвесни део личности. По мишљењу Јунга, „несвесно зна често више и боље од свести”, несвесно никад не лаже, за разлику од свести.

ТУМАЧЕЊЕ ДНЕВНИКА СНОВА

Настовић осветљава најдубљи трансперсонални, архетипски слој личности чије откриће дугујемо Јунгу. Служећи се Јунговим методом амплификације тумачио је средишње симболе песме: цркву, мајку, вилу и рај, које је затим сагледао кроз Јунгове концепте: аниме, смрти, конјункције, религије и архетипа смисла. Иза песникове опседнутости Ленком Дунђерском, Настовић из низа Костићевих сновиђења, налази пројекцију унутрашње, архетипске Аниме, која је у ствари архетип мајке, на спољашњу Аниму, оличену у стварној особи, у лику Ленке Дунђерске. Издвајамо део Настовићевог тумачења крунског сна (из дневника који има тридесет два сна) који је по његовом мишљењу од пресудног значаја за разумевање песме, сањаног 7. септембра 1907, на Митровдан:

„Свакако да није случајно што је радња овога сна смештена у католичкој цркви, вероватно у цркви *Santa Maria della Salute*, која представља средишњи симбол и енергетско креативно језгро његове последње песме, као и симбол не за личну, већ за архетипску мајку, као што није случајно да се на сцени те цркве најпре појављује Марија Магдалена, велика као планина, а на самом крају сна Ленка Дунђерски.

„Њих две, свака на свој начин, симболизују један сасвим специфични аспект Аниме Лазе Костића [...]” (Настовић, 2011, стр. 173–174).

Појаву Марије Магдалине, коју Настовић види као једно од обличја Аниме Лазе Костића, аутор не сматра случајношћу, јер и песник, и Магдалина прво су у младости грешили, а потом постали покајници.

У полемици са Кашанином који каже да је цела песма изашла из песничког дневника, Милосављевић тврди да је дневник у непосредној вези само са другим делом песме, од пете до четрнаесте строфе: постоји потврда у дневнику да је Лаза Костић доживео њено јављање отуд, у свом сну, *шкрићанем њога од њених корака*, годину дана после смрти, јер се Ленка у Лазиним сновима јављала *кад њојзи њове*. Дневник снова, интимне је природе и неке делове је сомборски лекар и песников пријатељ Радивој Симоновић уништио. Милосављевић сматра да се ради о интимним детаљима који вероватно кореспондирају са стиховима: *У нас је све ко у мужа и жене* (XII, 1), *Све су милине, ал нежежене*, (XII, 3) и да је Исидора Секулић у свом есеју загонетно указала, да песма има „на једном месту и изгоретину”. То место, по мишљењу Настовића на основу петог и двадесет шестог сна, указује у психолошком смислу на *џојћуносћ*, а не на савршенство песме Лазе Костића. „Јер савршенство треба схватити као *циљ* коме се тежи, а који се никада не постиже. И то је добро што је тако, као што је *џсихолошки* добро што у тој песми постоје те 'изгоретине', које и чине ту песму потпуном у људском смислу” (Настовић, 2004, стр. 135).

АНАГОШКИ СМИСАО

У последњој строфи, за Лазу Костића *јадни век и безњеница* представљају ништавило; важно је ступање тамо, у рај: *Из нишћавила у славу слава*, где до изражаја долази оно што је непролазно и вечно, уздицањем ка висинама духовног и светог, у естетици дефинисаног као анагошки смисао уметничког дела. У последњој строфи Костићеве песме, Драгиша Бојовић издваја синтагму: *у славу слава*, и каже: „О каквој слави је реч? Ради се о слави Господњој, која се остварује у Христу, у његовом имену, величини, свемоћности, светости, делима, благодати и спасењу. Она се показује овде и тамо, на Земљи и у Царству небеском” (Бојовић, 2004, стр. 166). Јован Деретић у књизи *Историја српске књижевности* (1983), за једну од најбољих песама нове српске књижевности каже да је молитвено обраћање Богородици, да почиње покајањем и завршава се

очекивањем бесконачне радости. „Лаза Костић је Богородици поставио једну од најлепших и несагорљивих свећа...” (Секулић, 1986, стр. 234).

Проучавање анагошког смисла у теорији књижевности и историји естетике, најинтензивније у средњем веку, присутно у Дантеовој *Божанственој комедији*, у новије време актуелизује један од најзначајнијих савремених теоретичара, Нортроп Фрај у књизи *Анаџомија кришке*. Он каже:

„Велика сличност концепција анагогијске критике и религијских концепција многе је навела на претпоставку да је те концепције могуће довести у свезу једино тако да се једну учини надређеном а другу подређеном. Они који одабиру религију, попут Колриџа, покушаће, као што је и он покушао, претворити критику у природну теологију; они који одабиру културу, попут Арнолда, покушат ће свести религију на објективирани културни мит. Али ради чистоће културе и религије мора бити зајемчене аутономије и културе и религије” (Бојовић, 2004, стр. 115–116).

Фрај је истакао да кроз остваривање ове функције „књижевност опстоји у властитом свемиру”.

Милосављевић наводи да последња строфа у песми, Милана Савића и Светозара Бркића асоцира на италијанског песника Дантеа. Миодраг Поповић и Војин Матић песму доводе у везу са „вилованком” Лазе Костића, *Међу звездама*, која кореспондира са поменутиим Матићевим мишљењем о трострукој функцији виле. „Све оно што је у ’вилованки’ *Међу звездама* дио само сан, у *Santa Maria della Salute* постала је стварност. Али не овосветска стварност, која се емпиријски може доживети, већ као уметничко разрешење нечега што се иначе разрешити не може” (Милосављевић, 1991, стр. 172).

ЗАКЉУЧАК

На основу чињеница текста и контекста, Милосављевићеви ставови о функцији жене у Костићевој песми формулисани су овако:

„У љубави према тој младој девојци садржана је пројекција Костићеве Аниме – младе мајке коју је прерано изгубио, противтежа и допуна оној мајци коју је у властитој жени нашао. Истовремено, та девојка у његовој песми, као и у његовом животу, игра улогу музе која га надахњује, и улогу мадоне, Беатриче, која ће га одвести на онај свет, где свих времена разлике ћуте” (Милосављевић, 1991, стр. 173).

Констатација је да вила није само објект љубави, него средиште којим је „песник дефинисао свој одговор свету са којим се у позним годинама суочио” (Милосављевић, 1991, стр. 173).

Психоаналитичким тумачењем песникових снова Настовић је осветлио додатни смисао у којем је, по речима аутора, садржана чежња не за личном, већ за архетипском мајком као средиштем његове вере, а тиме и средиштем новопронађеног смисла у његовом животу, смисла који га је припремио за смрт и поновно рађање.

Тензија јединствене и непоновљиве песме потиче из филозофске и естетичке парадигме Лазе Костића, из идеје о укрштају живота и смрти који се у песми небесних снова разрешава животом после смрти.⁷ Иза земаљске смрти песнику се отварао живот вечни. Благо човеково није пропадљива материја, него танана, невидљива духовна лепота, лепота душе о којој је промишљао и певао Лаза Костић. Духовна лепота која се показује и постаје видљива душама молитвеника у тишини, у болу који бисер ствара.

РЕФЕРЕНЦЕ

Бојовић, Д. (2004). *Српска есхајолошка књижевност*. Косовска Митровица: Центар за црквене студије, Филозофски факултет у Косовској Митровици.

Бркић, С. (2002). О књизи Триптих о Лази Костићу Петра Милосављевића и још нешто о Лази Костићу. У С. Костић (ур.), *Дело Пејтра Милосављевића* (стр. 99–102). Косовска Митровица: Филозофски факултет.

Зубац, П. (2011). *Ленка Дунђерска*. Нови Сад: Media invent, Српска књига, Тински цвет.

Дамјанов, С. (2011). Лаза Костић – модерна – постмодерна. У *Лаза Костић 1841–1910–2010*. (стр. 373–380). Београд: Одељење за језик и књижевност, САНУ. књига 133, СХХХИИ, књ. 23.

Достојевски, Ф. М. (2012). *Књија о Исусу Христју*. Шабац: Глас Цркве.

Између љубави и седичности. (2006). Београд: Fine GRAF.

Јеротић, В. (1971). О преображајима женског у души Лазе Костића и његовој песми 'Santa Maria della Salute'. *Књижевност*, 52 (3).

⁷ У знак сећања на Јелену Дунђерску, песникову музу надахнитељку, у Србобрану је од 2006. године установљена књижевна награда *Ленкин њрсћен* за најбољу љубавну песму српске поезије. Први добитник награде је Матија Бећковић, у 2012. години награђен је песник Перо Зубац, а 2013. Саша Радојчић.

- Костић, Л. (2005). *Међу јавом и међ сном*. Београд: Политика, Народна књига.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (2011). Лаза Костић о поетици српских народних песама. У *Лаза Костић 1841-1910-2010*. (стр. 227-236). Београд: Одељење за језик и књижевност, САНУ. књига 133, СХХХИИИ, књ. 23.
- Милосављевић, П. (1981). *Живош њесме Лазе Костића „Santa Maria della Salute”*. Нови Сад: Матица српска.
- Милосављевић, П. (1991). *Тријих Лазе Костића*. Сомбор: Народна библиотека „Карло Бјелички”.
- Настовић, И. (2004). *Анима Лазе Костића*. Нови Сад: Прометеј.
- Настовић, И. (2011). Снови Лазе Костића и њихов значај. У *Лаза Костић 1841-1910-2010*. (стр. 163-176). Београд: Одељење за језик и књижевност, САНУ. књига 133, СХХХИИИ, књ. 23.
- Од треха ка Боју*. (2006). Београд: Библиотека Образ светачки.
- Поуке на јушју сјасења*. (2005). Београд: Библиотека Образ светачки.
- Платон, (1970). *Ијон, Гозда, Федар*. Београд: Култура.
- Савић, М. (2010). *Лаза Костић*. Београд: Службени гласник.
- Секулић, И. (1986). *Пушјојиси, јријовешке, есеји*. Београд: Рад..
- Симовић, Љ. (2001). *Дујло дно*. Београд: Стубови културе.
- Симоновић, Р. (1986). *Усјомена на Др Лазу Костића*. Нови Сад: Књижевна заједница.
- Стефановић, М. (2011). *Vita nova Лазе Костића*. У *Лаза Костић 1841-1910-2010*. (стр. 39-49). Београд: Одељење за језик и књижевност, САНУ. књига 133, СХХХИИИ, књ. 23.
- Стоканов, Р. (2002). Вековитост песме Лазе Костића. У С. Костић (ур.), *Дело Пејра Милосављевића* (стр. 59-63). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Трифунковић, Ђ. (1992). Одсјаји византијске естетике у Санта Марији Лазе Костића. *Књижевне новине*, 1. фебруара.

SLAĐANA V. ALEKSIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

IVANA N. BOŽOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

THE ANIMA OF LAZA KOSTIĆ

“Oh, my darling, darling, my sweet darling”

(Taken from Laza Kostić’s *Diary*)

The text from Laza Kostić’s poem *Santa Maria della Salute* is everlasting and changeless but its context regarding the meaning and the poet’s evaluation can be changed depending on paradigms that regulate the relationships between the author and the readers. *Diary of Dreams* that was kept in French by Laza Kostić, the facts from his life and work are interesting enough even for the psychoanalytic explications of the hidden levels of the poem’s context. This work presents literary and theoretical revelation of Petar Milosavljević in a unique monograph *The life of Laza Kostić’s poem Santa Maria della Salute* (1981) that corresponds to the Jungian deep psychological analysis of Ivan Nastović in the book *The Anima of Laza Kostić* (2004).

On the basis of the external textual facts, Milosavljević’s views concerning the role of a woman in Kostić’s poem are formulated in the way that the love toward that young girl is consisted of the projection of Kostić’s Anima – the young mother whom he lost too early, counterbalance and the addition of the mother whom he found in his own wife. Simultaneously, that girl in his poem, as well as in his life, has a role of the muse that inspires him, and the role of madonna, Beatrice, who will take him to another world where the differences of all times are silent. The fact is that the fairy is not only an object of love but also the centre by which the poet defined his answer to the world with which he was faced in his late years.

Milosavljević’s view corresponds with Nastović’s deep psychological revelation of the poem *Santa Maria della Salute*. Nastović mentions Hegel’s thought that the truth is a whole and that spiritual life is regarded as a dynamic whole that is consisted of the conscious and unconscious part of the character. In regard to the Jung’s view “the unconscious often knows more and better than the consciousness”, the unconscious never lies in comparison with the consciousness. The

dreams of Laza Kostić from his diary of dreams, in the book of Ivan Nastović, *The Anima of Laza Kostić*, are interpreted for the first time almost a century after they have been written. Psychological interpretation of Nastović provided for the more complete and versatile understanding of the character, the poem of Laza Kostić as well, his love toward Jelena Lenka Dunderska and Julijana Palanačka, and the revelation of the poet's anima.

Using the psychoanalytical interpretation of the poet's dreams Nastović revealed the additional point where in the author's opinion there is a longing not for his own but for the archetypal mother as a centre of his faith, and at the same time a centre of the newly found meaning of his life, that prepared him for death and rebirth.

The tension of the unique and unrepeatably poem derives from the philosophical and aesthetic paradigm of Laza Kostić, from the idea of the crossing of life and death that is solved in the poem of heavenly dreams with life after death. After earthly death, the poet was welcomed to the eternal life. Dostoevsky says that there is no a man nor a nation without the brightest idea. And there is only one brighter idea on the Earth, the idea of the immortality of the human soul – all other 'brighter' ideas derive from this one. The man's treasure is not a destructible substance but a delicate, invisible spiritual beauty, the beauty of the soul that Laza Kostić considered and wrote about. That spiritual beauty is revealed and can be seen in the souls of the ones who pray in silence, in the pain that creates a pearl.

KEY WORDS: Laza Kostić, anima, poem, diary, dreams.